

УДК 347.78

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.06>

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВА СЛІДУВАННЯ В АВТОРСЬКОМУ ПРАВІ

Карашук Оксана Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інтелектуальної
власності та інформаційного права
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна)

Шум Юлія Миколаївна,
магістр
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна)

Право слідування – це відносно новий для України правовий інститут, який набирає все більшої ваги у сучасному правозастосуванні, особливо у контексті гармонізації законодавства нашої держави з нормами Європейського Союзу. Його розвиток обумовлений необхідністю адаптації національної правової системи до міжнародних стандартів, що, в свою чергу, створює нові виклики та можливості. На даний момент, право слідування перебуває на початкових етапах свого становлення, що зумовлює наявність певних прогалин та невизначеностей у національному законодавстві. У зв'язку з цим, актуальним стає подальше дослідження цього інституту для усунення законодавчих недоліків та формування більш чіткої правової бази. Метою цієї статті є не лише визначення загального поняття "право слідування", але й аналіз його теоретичних основ та особливостей практичного застосування в різних правових системах світу, що дозволяє краще зрозуміти перспективи його розвитку та удосконалення. В статті досліджені історичні аспекти впровадження права слідування в різних країнах. Проаналізовано законодавство України про право слідування та стан імплементації положень Директиви про право слідування. Новий Закон "Про авторське право і суміжні права" значно розширив поняття і регулювання права слідування. Відзначаємо це, як позитивний момент у процесі гармонізації законодавства України із законодавством ЄС, а також, це додатково демонструє, що Україна виконує зобов'язання, взяті нею перед Європейським Союзом. Важливо зазначити, що право слідування є невідчужуваним правом, але це право успадковується. В контексті даного питання також було проаналізовано рішення ЄСПЛ у справі Fundacio Gala-Salvador Dalí та VEGAP проти ADAGR, в якому Європейський суд з прав людини визначив принципове питання щодо тлумачення права слідування після смерті автора та прав на роялті від перепродажу картин. Суд підтвердив, що країни мають право самостійно встановлювати правила успадкування цих прав. Враховуючи міжнародні норми, він визначив, що законодавство країни, де проживав та помер художник, є вирішальним для встановлення права слідування.

Ключові слова: право інтелектуальної власності, авторське право, право слідування, українське законодавство, Європейський Союз.

THEORETICAL AND PRACTICAL FEATURES OF THE RESELL RIGHT IN COPYRIGHT LAW

Karashchuk Oksana Oleksandrivna,
Candidate of Juridical Sciences, Associate
Professor,
Associate Professor at the Department
of Intellectual Property
and Information Law
(Taras Shevchenko National University
of Kyiv, Kyiv, Ukraine)

Shum Yuliia Mykolaivna,
Master
(Taras Shevchenko National University
of Kyiv, Kyiv, Ukraine)

The resale right (*droit de suite*) is a relatively new legal institution that is gaining increasing importance in modern law enforcement, especially in the context of harmonisation of Ukrainian legislation with the EU *acquis*. Its development is driven by the need to adapt the national legal system to international standards, which, in turn, creates new challenges and opportunities. At the moment, the right of followership is at the initial stages of its formation, which leads to certain gaps and uncertainties in national legislation. In this regard, further research of this institution becomes relevant in order to eliminate legislative shortcomings and form a clearer legal framework. The purpose of this article is not only to define the general concept of the "droit de suite", but also to analyse its theoretical foundations and peculiarities of practical application in different legal systems of the world, which allows for a better understanding of the prospects for its development and improvement. The article examines the historical aspects of the implementation of the resale right in different countries. The legislation of Ukraine on the right of resale and the state of implementation of the provisions of the Directive on the right of resale are analyzed. The new Law "On Copyright and Related Rights" significantly expanded the concept and regulation of the right of resale. We note this as a positive moment in the process of harmonizing Ukrainian legislation with EU legislation, and it additionally demonstrates that Ukraine fulfills its obligations to the European Union. It is important to note that the right of resale is an inalienable right, but this right is inheritable. In the light of this matter, the decision of the European Court of Human Rights in the case of *Fundacio Gala-Salvador Dali and VEGAP v. ADAGP* was analyzed, in which the European Court of Human Rights determined a fundamental question regarding the interpretation of the right of resale after the death of the author and the rights to royalties from the resale of paintings. The court confirmed that countries have the right to independently establish rules for the inheritance of these rights. Taking into account international norms, he determined that the legislation of the country where the artist lived and died is decisive for establishing the right of resale.

Key words: Intellectual property law, copyright, resale right, ukrainian legislation, European Union.

Постановка проблеми. Визначення права слідування виглядає в усьому світі приблизно так: «Право слідування (право перепродажу, право дольової участі) є правом авторів оригіналів творів образотворчого мистецтва на одержання частини суми від публічного перепродажу цих творів (до яких можуть бути прирівняні оригінали рукописів письменників і композиторів), тобто на аукціонах (наприклад, у Франції), через комерсантів або

комерційних агентів (наприклад, у Німеччині)». Проте, чи можемо ми сказати, що це визначення узгоджується з українським законодавством, станом на сьогодні? Вважаємо, що ні.

Право слідування є невідчужуваним правом автора або його спадкоємців на отримання справедливої винагороди за кожний продаж оригіналу або примірника твору, визначеного відповідно до сучасного законодавства. Це право застосовується до творів художньої, літературної або музичної спрямованості, таких як малюнок, картина, гравюра, естамп, літографія, скульптура, гобелен, а також твори з кераміки та скла, фотографічні твори та інші аналогічні види творчості.

Право слідування залишається у власності автора протягом його життя, а після його смерті переходить до його спадкоємців. Це право діє до закінчення строків чинності майнових прав інтелектуальної власності на відповідний твір, визначених законом – протягом 70 років після смерті автора. Право слідування застосовується до кожного наступного продажу оригіналу або примірника твору, якщо такий продаж відбувається після першого продажу, і при цьому право це залишається у власності автора чи його спадкоємців.

Право слідування одне з найбільш цікавих прав автора і одне з найважливіших, що відзначає значимість автора як такого. Загалом, варто сказати, що право слідування – це інститут, який є малодослідженим, в тому числі, у зв'язку з його відносною молодістю та адаптаційними процесами, яким воно все ще піддається.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання права слідування розглядаються в працях таких відомих учених-цивілістів, як Ю. М. Капіца, Л. Р. Майданик, О. О. Штефан, Р. І. Самсін, Г. О. Андрощук та інші. Водночас деякі теоретичні й практичні аспекти права слідування залишаються недостатньо дослідженими.

Метою цієї статті є не лише визначення загального поняття "право слідування", але й аналіз його теоретичних основ та особливостей практичного застосування в різних правових системах світу, що дозволяє краще зрозуміти перспективи його розвитку та удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Почнемо з історії. Як взагалі закріпилось право слідування у Європі та у всьому світі?

Вперше право слідування з'явилося у законодавстві Франції у 1920 році. На міжнародному рівні право слідування або право на часткову участь в кожному продажу твору було введено до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів під час Брюссельського перегляду у 1948 році.

Згідно статті 14ter Бернської конвенції: *«щодо оригіналів творів мистецтва і оригіналів рукописів письменників і композиторів автор, а після його смерті особи або установи, уповноважені національним законодавством, користуються невідчужуваним правом часткової участі в кожному продажу твору, що йде за першим його відступленням, здійсненим автором твору [1].*

Охорона в інших країнах надається за принципом взаємності і в обсязі, що допускається законодавством країни, в якій витребується ця охорона.

Як наслідок, існує тенденція серед продавців творів мистецтва, продавати їх в країнах, у яких не діє «droit de suite», щоб не платити винагороду.

У квітні 1996 р. Європейська комісія висунула пропозиції, спрямовані на «усунення перекосу ринку творів сучасного мистецтва». На думку комісії, диспаритет країн ЄС щодо права слідування є перешкодою для правильного функціонування ринку. Наприклад, британський художник Девід Хокні (David Hockney) міг розраховувати на право слідування під час перепродажу своїх картин у Парижі, а спадкоємці французького художника Матісса під час перепродажу його картин у Лондоні такого права не мали.

У відповідь на пропозицію Єврокомісії англійські законодавці зазначили, що в результаті введення в ЄС права слідування найбільший англійський ринок може переміститися за межі ЄС, у країну без такого права, наприклад до Швейцарії або США.

Проте комітети ЄС з економіки і соціальної політики підтримали пропозицію Єврокомісії, і в 2001 р. вона вступила в силу. Директива Європейського Парламенту і Ради 2001/84/ЄС визначає право слідування як невід'ємне і невідчужуване. Вона містить шкалу роялті для авторів оригінальних робіт. У ст. 6 (1) і 8 (2) Директиви йдеться, що роялті повинні виплачуватися автору роботи, а після його смерті призначеним ним правонаступникам. [2]

Наразі положення Директиви виглядає наступним чином:

Стаття 6 «Особи, які мають право отримувати роялті»

Передбачене статтею 1 роялті виплачують автору твору, а після його смерті – особам, які є правонаступниками автора, з урахуванням статті 8(2) [3].

Кожна країна по-різному впроваджує право слідування до свого законодавства.

Так, наприклад, у ФРН право слідування відрізнялось тим, що застосовувалось не лише у разі продажу творів мистецтва через дилерів у зв'язку із відсутністю правових процедур застосування цього права і, як наслідок, відмовою дилерів платити роялті і приховуванням імен продавців та покупців. Верховний Суд ФРН встановив, що дилери можуть приховувати імена покупців лише у разі особистої сплати винагороди авторові. Пізніше в цій країні було встановлено обов'язковий розмір роялті та врегульовано його сплату через колективні управління.

У Португалії до об'єктів права слідування були спочатку включені лише рукописи.

У Фінляндії, в свою чергу, право слідування поширювалось на будь-який професійний або публічний перепродаж твору мистецтва, за винятком творів архітектури, фотографічних творів, предметів народної творчості та серійного індустріального дизайну. Аналогічне регулювання було і в Швеції.

А от, наприклад, у Австрії, Ірландії, Великій Британії та Нідерландах права слідування не існувало. У США, окрім штату Каліфорнія, де право слідування існувало ще з 1976 р., уряд застерігався від запровадження права слідування, так як вважав, що сплата такої винагороди є економічно не вигідною [4].

Право слідування, хоча і відноситься до авторського права, але не є виключним правом. Автор не має змоги контролювати чи дозволяти наступні продажі оригіналу твору – замість цього, він має право вимагати частку від кожного такого продажу. На відміну від виключного права, яке дозволяє або забороняє конкретні використання твору, право слідування фактично є правом на отримання грошової компенсації.

З іншого боку, право слідування виступає як обтяження права власності на оригінал твору. Тобто, право розпорядження оригіналом твору, яке набуває особа, що стає його власником, обмежується обов'язком здійснення відрахувань на користь автора при подальшому продажу. Це обмеження права власності визначається статтею 3 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» [5].

– Право слідування передбачає, що до моменту продажу оригіналу твору, власник має обов'язок відрахувати частку від ціни продажу на користь автора.

– Після продажу оригіналу, автор має право вимагати від продавця сплатити частку від ціни продажу. Тим самим у продавця з'являється зобов'язання виплатити цю частку автору.

– Після продажу обтяження права власності продавця припиняється разом з припиненням права власності та виникає нове обтяження права власності покупця (новий власник оригіналу твору). Право слідування автора буквально "слідує" за правом власності на оригінал твору.

– До виплати грошового зобов'язання, право слідування має дві функції: вимагати від продавця оплати та стає обтяженням для права власності покупця.

– Після виконання грошового зобов'язання, право слідування знову стає обтяженням для права власності оригіналу до його наступного продажу.

В Україні право слідування регулюється декількома законодавчими актами. Це, насамперед, ЗУ «Про авторське право та суміжні права» (далі – Закон), Цивільним кодексом України та Угодою про асоціацію з ЄС, яка теж визнається частиною національного законодавства України.

Новий Закон про авторське право значно розширив поняття і регулювання права слідування. Відзначаємо це, як позитивний момент у процесі гармонізації законодавства України із законодавством ЄС, а також, це додатково демонструє, що Україна виконує зобов'язання, взяті нею перед Європейським Союзом.

Хотіли б позитивно відмітити той факт, що в новому законі було:

– розширено перелік суб'єктів, які можуть здійснювати перепродаж (на відміну від попередньої редакції, яка передбачала таку можливість лише аукціонам, галереям тощо).

– визначені конкретні розміри відрахувань для автора, які, на нашу думку, є доволі справедливими. Цей підхід має на меті забезпечити економічні інтереси як відомих, так і молодих митців, які створюють у різних стилях і напрямках.

Нижче демонструємо такі відрахування:

- 6 відсотків – для ціни продажу, еквівалентної від 50 євро до 3000 євро включно;
- 5 відсотків – для ціни продажу, еквівалентної від 3000,01 євро до 50 000 євро включно;
- 3 відсотки – для діапазону ціни продажу, еквівалентної від 50 000,01 євро до 200 000 євро;
- 1 відсоток – для діапазону ціни продажу, еквівалентної від 200 000,01 євро до 350 000 євро;
- 0,5 відсотка – для діапазону ціни продажу, еквівалентної від 350 000,01 євро до 500 000 євро;
- 0,25 відсотка – для ціни продажу вище еквівалентної 500 000 євро [6].

Законом також визначено, випадки, за якими сплата справедливої винагороди не здійснюється. Це включає в себе випадки, коли наступний продаж та його придбання відбувається між фізичними особами без участі торгових посередників (з винятками) або ж ціна наступного продажу не перевищує еквівалент 50 євро.

Також, право слідування закріплене в Угоді про асоціацію з ЄС. В ній воно визначене як таке, що є невідчужуваним правом, від якого не можна відмовитись, навіть заздалегідь [7].

Важливо додати, що право слідування є невідчужуваним правом, але це право успадковується.

Вже йшла мова про те, як Європа вирішила консенсус, який стосувався різного, в її межах, регулювання права слідування, ухваливши Директиву, проте її тлумачення спершу теж було неоднозначним і призводило до колізійного її розуміння. Край цьому поклав спір між Фондом Gala-Salvador Dali та VEGAP проти ADAGP, який був представлений перед Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ) і виник внаслідок розбіжностей у тлумаченні статей 6 (1) і 8 (2) Директиви щодо передачі прав після смерті автора.

Фонд Сальвадора Далі (далі – Фонд) був заснований у 1983 р. самим Сальвадором Далі для просування та захисту його художньої та інтелектуальної спадщини. Відповідно до статуту

Фонду, його завданням є: «Просування, розвиток, поширення, підвищення престижу, захист і охорона на території іспанської держави, а також іншої держави, художньої, культурної та інтелектуальної спадщини митця, його майна та прав будь-якого характеру; його життєвого досвіду, його думки і його прагнень, його проєктів і ідей, а також художніх, інтелектуальних і культурних творів; його пам'яті, а також всесвітнього визнання його геніального внеску в розвиток образотворчих мистецтв, культури і сучасної думки».

Художник помер у 1989 р. В нього не було дітей і він передав всю свою спадщину в руки держави. Управління спадщиною виявилось справою все постійних труднощів. У 1996 р. держава поклала відповідальність за нього на міністерство культури, яке передало справи Фонду. Нині Фонд володіє правами на інтелектуальну власність художника, використовує системи контролю, підтвердження або позбавлення прав, ліцензування, здійснює контроль над комерційним використанням авторських матеріалів, фотографій тощо. Фонд бореться із шахрайством і зловживанням, заохочуючи жорсткість заходів за спекуляцію на імені художника, щоб уникнути обману щиро зацікавлених людей.

У 1997 р. Фонд доручив іспанській організації з колективного управління авторськими правами VEGAP здійснювати його права щодо робіт Далі і збирати роялті. Восени 1997 р. VEGAP доручив своєму сестринському відділенню у Франції – ADAGP управляти правами на роботи Далі у Франції. З моменту набуття чинності цієї угоди ADAGP збирало і передавало VEGAP збори з єдиним винятком: роялті, одержувані за правом прямування, передавалися шести спадкоємцям Далі по боковій лінії, які проживають у Франції, що відповідало французьким законам.

У грудні 2005 р. Фонд і VEGAP порушили у суді Парижа судову справу проти ADAGP, претендуючи на отримання роялті від перепродажу картин Далі у Франції. Вони стверджували, що згідно з іспанським та французькими законами щодо успадкованого рухомого майна Далі, слід керуватися законом Іспанії, оскільки художник жив у цій країні і мав іспанське громадянство.

Паризький суд заявив, що положення Директиви про передачу права слідування після смерті автора допускають неоднозначне тлумачення, і звернувся до Європейського суду за роз'ясненням. Європейський суд зазначив, що країни вільні у визначенні кола осіб, які можуть користуватися правом слідування. Більше того, було наголошено, що під час написання Директиви не було мети втручатися у різні національні закони, що належать до спадкоємства.

Паризький суд знову зібрався у липні 2011 р. Він вирішив, що слід керуватися законом про спадкування тієї країни, де прожив свої останні роки і помер художник, тобто у цьому випадку Іспанії. Іспанська держава в особі Фонду, названого Сальвадором Далі єдиним спадкоємцем, має стати одержувачем роялті від перепродажу картин у Франції. Суд наказав ADAGP виплатити VEGAP всі кошти, отримані з жовтня 1997 р. від реалізації картин у Франції [2].

У справі Fundacio Gala-Salvador Dali та VEGAP проти ADAGP, Європейський суд з прав людини визначив принципове питання щодо тлумачення права слідування після смерті автора та прав на роялті від перепродажу картин. Суд підтвердив, що країни мають право самостійно встановлювати правила успадкування цих прав. Враховуючи міжнародні норми, він визначив, що законодавство країни, де проживав та помер художник, є вирішальним для встановлення права слідування.

Отже, рішення суду у справі визначило, що іспанський Фонд Gala-Salvador Dali має право на роялті від перепродажу картин у Франції, якщо залишок картини був проданий у цій країні. Це рішення відповідає принципам справедливості та відповідності міжнародним нормам у сфері авторського права, забезпечуючи захист інтелектуальної власності та інтересів усіх сторін у справі.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що право слідування в сфері інтелектуальної власності є ключовим аспектом, що регулює взаємодію між творцями та користувачами інтелектуальних продуктів. Захист права слідування сприяє стимулюванню творчості та інновацій, оскільки вона гарантує авторам відповідне визнання та винагороду за їхні ідеї та роботу. Ефективне застосування права слідування сприяє розвитку конкуренції та інноваційного середовища, що підтримує економічний розвиток. Важливість права слідування вимагає постійного удосконалення законодавства та механізмів його захисту, щоб врахувати сучасні технологічні та соціальні трансформації.

Список використаних джерел:

1. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів : Конвенція Всесвіт. орг. інтелект. власності від 24.07.1971 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text.
2. “Справа Сальвадора Далі” і право слідування: роз'яснення директиви ЄС, Геннадій Андрощук, Юридична газета, 22 травня 2015 року. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/sprava-salvadora-dali-i-pravo-sliduvannya-roz'yasnennya-direktiv-es.html>.
3. Директива Європейського Парламенту і Ради 2001/84/ЄС від 27 вересня 2001 року про право слідування на користь автора оригінального твору мистецтва: Директива Європ. Союзу від 27.09.2001 р. № 2001/84/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-01#Text.
4. Штефан О. Право слідування в Україні та інших країнах світу. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2009. № 5 (49). С. 3–14.
5. Право слідування ("droit de suite"): правова природа та колективне управління, Олександр Мисенко, від 03.11.2018. URL: <https://blog.liga.net/user/amyisenko/article/31524>.
6. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>.
7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода Україна від 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.